

Maagiset hiukset ja valta

Sofi Oksasen *Normassa*

Pinja Tikkanen

Kirjallisuuden kandidaatintutkielma

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2017

Ohjaaja: Risto Niemi-Pynttari

Opponentti: Hanna Järvinen

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Tarkasteltava teos ja tutkimuksen teoriatausta.....	2
2.1 Sofi Oksanen kirjailijana ja yleiskuva <i>Normasta</i>	2
2.2 Keskeisten käsitteiden määrittely.....	6
2.3 Katsaus tutkimuksen teoriataustaan	8
3 Maagiset hiukset ja valta.....	10
3.1 Maagisten hiusten valta.....	10
3.2 Maagisten hiusten kasvattajan valta.....	15
3.3 Maagiset hiukset ulkopuolisten vallankäytön välineenä.....	18
4 Päätäntö	22
Lähteet.....	24

1 Johdanto

Sofi Oksanen on merkittävä kotimainen nykykirjailija. Hänen tuotannostaan *Puhdistusta* (2008) on käsitelty niin kirjallisuuskritiikissä kuin kirjallisuudentutkimuksessakin useista näkökulmista, mutta hänen uudempaa tuotantoaan ei ole ehditty vielä käsitellä yhtä paljon. Oksasen viimeisin julkaisu, *Norma* (2015) on rikosromaanin muotoon rakennettu maagista realismia hyödyntävä teos. Tarinassa protagonistina Norma pyrkii selvittämään äitinsä Anitan tapaturmaisen kuoleman syytä. Normalle ja lukijalle paljastuu, kuinka Anita oli harjoittanut hiuskauppaa Lambertien rikollisjärjestön kanssa, ja äitinsä kuoleman jälkeen myös Norma joutuu saman järjestön otteeseen. Normalla on kuitenkin salaisuus, jonka hän ei voi missään nimessä antaa paljastua: hänen hiuksensa ovat maagiset. Tarinaa leimaavatkin lukuisat salaisuudet, eturistiriidat ja petosaikeet, jotka kytkeytyvät erilaisiin hallitsemispyrkimyksiin. Luvussa 2.1 esittelen tarkemmin Oksasta kirjailijana ja luon kattavamman yleiskuvan *Normasta* romaanina.

Näen romaanissa erityisen kiinnostavana maagisten hiusten läsnäolon ja niiden vaikutuksen tarinaan, sillä tämä maaginen elementti erottuu muutoin realistisesta kerronnasta selkeästi. Niinpä maagiset hiukset valikoituivat myös tutkimusaiheekseni. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: 1) millaisia maagisia tai yliluonnollisia ominaisuuksia (Norman) maagisilla hiuksilla on sekä 2) kuinka maagiset hiukset kytkeytyvät vallankäyttöön ja kuinka niitä hyödynnetään. Vallan teema on ollut *Norman* lisäksi läsnä myös Oksasen aiemmassa tuotannossa (Kantola 2010), minkä lisäksi se toistuu kirjallisuudessa yleisemminkin. Niinpä katson lähestymistapani *Normaan* olevan relevantti. Tutkimuskysymykseni liittyvät toisiinsa siten, että ensimmäinen tutkimuskysymys kartoittaa maagisten hiusten esiintymistä romaanissa, ja näin ollen johdattelee syventymään toisen tutkimuskysymyksen myötä vallan teemaan. Luvussa kolme syvennyn analysoimaan *Normaa* tutkimuskysymysteni kautta eri näkökulmista. Hypoteesinani on, että Norman hiusten maagiset ominaisuudet asettavat hänet alttiiksi ulkopuolisten tahojen vallankäytölle ja hyödyntämiselle, mutta toisaalta hiusten maagiset ominaisuudet myös tarjoavat hänelle keinon vältellä vallankäytön kohteeksi alistumista. Neljännessä luvussa vedän analyysini tuloksia yhteen.

Yhdistelen tutkimuksessani feminististä ja psykoanalyttista kirjallisuudentutkimusta, joiden lisäksi nojaan myös maagisen realismin lajiteoriaan sekä narratologiaan. Esittelen tutkimukseni teoriataustaa luvussa 2.3 ja keskeisimmät käsitteet luvussa 2.2. Keskeisimpiä käsitteitä ovat valta, teema ja motiivi, sillä tutkimukseni keskiössä ovat maagisten hiusten myötä hiusmotiivi ja sen kytkeytyminen vallan teemaan. Tarkastelen *Normaa* teoslähtöisesti lähiluvun kautta.

2 Tarkasteltava teos ja tutkimuksen teoriatausta

Tässä luvussa luon taustoittavan katsauksen Sofi Oksaseen kirjailijana sekä tarkasteluni kohteena olevaan *Norma*-romaaniiin. Lisäksi esittelen lyhyesti tutkimukseni teoriataustan keskeisine käsitteineen, jotka ovat valta, teema ja motiivi. Teoriataustana toimii pääasiassa yhdistelmä feminististä ja psykoanalyyttistä kirjallisuudentutkimusta, mutta hyödynnän näiden lisäksi myös maagisen realismin lajiteoriaa ja narratologiaa.

2.1 Sofi Oksanen kirjailijana ja yleiskuva *Normasta*

Sofi Oksanen (1977–) on suomalainen nykykirjailija, jonka pääteoksia ovat hänen esikoisteoksensa *Stalinin lehmät* (2003), näytelmästä romaaniksi muunnettu *Puhdistus* (2008) ja *Kun kyyhkyset katosivat* (2012). Oksasen pääteokset kuuluvat *Kvartetti*-romaanisarjaan. *Puhdistus* on huomioitu Suomessa esimerkiksi Finlandia-palkinnolla (2008), minkä lisäksi teos on saanut myös ulkomailta lukuisia merkittäviä palkintoja. *Puhdistuksen* menestys ranskalaisilla markkinoilla edisti teoksen läpimurtoa kansainvälisillä markkinoilla ja teoksen käännösoikeudet myytiin nopeasti yli 30 maahan. (Haapala & Sipilä 2013, 14; Kantola 2010; Oksanen 2017; Salin 2013; Schwanck 2013, 268.)

Oksasen kohdalla kannattaa tarkastella hänen käyttämiään kerrontaratkaisuja ja tyyliä, joita on käsitelty myös kirjallisuuskritiikissä (Schwanck 2013, 268). Salinin (2013, 375) mukaan Oksanen venyttää kerronnan raja-aitoja ja hallitsee modernistisen romaanikerronnan keinot, mistä muodostuu hänen romaaniensa tunnusmerkki. Oksanen esimerkiksi hyödyntää teoksissaan kertojaposition vaihdoksia, eri aikatasojen – menneiden tapahtumien ja nykyhetken – yhteen kietoutumista ja sisäisen elämän kuvaamiseen fokalisaatiotekniikkaa sekä tajunnanvirtaa. Lisäksi Oksaselle on tyypillistä, että kerronta tapahtuu naisten suulla. (Kantola 2010; Salin 2013, 375.)

Kerrontaa kumouksellisempaan Oksasen teoksissa voi kuitenkin pitää niiden sisältöä, jonka Salin (2013, 374–376) luokittelee ”uudeksi realismiksi” eli kumoukselliseksi ja lukijan käsityksiä järkyttäväksi sekä ajankohtaisesti tärkeitä aiheita käsitteleväksi kirjallisuudeksi. Oksasen teoksissa on havaittavissa toistuvia teemoja ja aiheita, jotka kytketään sellaisiin ajankohtaisiin asiayhteyksiin, joissa niitä ei ole suomalaisessa kirjallisuudessa juurikaan käsitelty aiemmin. Kirjailijan käsittelyyn päätyvät etenkin väkivallan teemat eri ilmenemismuodoissaan, kuten väkivalta naisia kohtaan. (Kantola 2010.) Aiheista puolestaan etenkin Viron lähihistoria on keskeinen, sillä se on *Kvartetti*-romaanisarjan teoksia yhteen sitova piirre (Kantola 2010; Oksanen 2017). Myös ihmiskauppa sekä yhteiskuntakritiikki on nostettu esiin Oksasen teosten luennassa keskeisinä aiheina (Kantola 2010; Schwanck 2013, 268).

Oksasen tuotannosta etenkin *Puhdistusta* on tarkasteltu useammasta näkökulmasta uusien ajankohtaisten ilmiöiden edustajana: yhtäältä *Puhdistusta* on luettu traumaromaanina osana laajempaa kollektiivisten traumojen käsittelyä ja historiallisia tapahtumia koskevaa ilmiötä, toisaalta osana populaarikulttuurin seksuaalivallankumousta seurannutta seksuaalisen väkivallan kysymyksiä käsittelevää kirjallisuutta (Karkulehto 2013, 117; Korhonen 2013). Myös Oksasen muuta tuotantoa on tarkasteltu seksuaalisuuden ja vallan kysymysten kautta (ks. Karkulehto 2013).

Norma siirtyy niin aihepiireiltään kuin rakenteeltaan etämmälle Oksasen Viroa koskevasta *Kvartetti*-sarjasta, muttei kuitenkaan poikkea täysin kirjailijan aiemmasta tuotannosta, sillä teoksessa esiintyy Oksaselle tyypillisiä vallan ja seksuaalisuuden teemoja. *Norma* on rikosromaanin muotoon rakennettu teos, jossa hyödynnetään maagista realismia. Maagisessa realismissa realistiseen kerrontaan yhdistetään maagisia piirteitä, kuten fantasian elementtejä (Bowers 2004, 3–5; Tieteen termipankki 2014b). *Normassa* käsitellään järjestäytyneen rikollisuuden riistoa hiuskaupan ja kohdunvuokrauksen tai sijaissynnytyksen osalta, mutta ennen kaikkea tutustutaan protagonistin Norma Rossin elämään sekä maagisiin hiuksiin liittyvään valtaan. (ks. Ahola 2015; Puttonen 2015.)

Romaanin tarina alkaa protagonistin Norman äidin Anitan hautajaisista, joiden jälkeen Normalle alkavat vähitellen paljastua niin totuus hänen äitinsä hämäräperäisen ja tapaturmaisen kuoleman taustalla kuin myös hänen äitinsä tekemä tiedonhaku erityislaatuista maagista hiuksista, jollaiset myös Normalla on. Anitalle on paljastunut muun muassa, että suvussa on ollut aiempi vastaava tapaus – Norman isoisotäti Eva Naakka – ja tätä tiedonhakua tuloksineen Anita on taltioinut Normaa varten videoille. Anita kertoo Evan tarinan Normalle varoittavana esimerkkinä siitä, millaisia vaaroja hän saattaisi hiustensa vuoksi kohdata (Oksanen 2015, myöh. *Norma*, 72). Videot esitetään romaanissa sisäiskertomuksina, jotka erotetaan muusta kerronnasta erilaisella kirjasintyyppillä. Jokainen teoksen luku alkaa tällaisella videokatkelmalla, mutta ne ovat irrallisia muusta kerronnasta ja tuovat ennemmin lisäinformaatiota Anitan tutkimuksesta ja mielipiteistä kirjan lukijalle kuin kuuluvat osaksi tarinaa. Sen sijaan lukujen sisällä videot kuuluvat olennaisena osana kerrontaan, ja Norma saa niiden kautta tietoa Anitan tutkimuksista.

Näiden sisäiskertomusten tehtävänä on ensisijaisesti antaa sekä Normalle että lukijalle tietoa maagista hiuksista ja suvun historiasta siten, että maagiset piirteet esitellään osana realistista todellisuutta. Kertojan – videoiden tapauksessa Anitan – antaman esimerkin myötä lukijan on helpompi hyväksyä todellisuus, jossa realistiset ja maagiset piirteet esiintyvät rinnakkain (ks. Bowers 2004, 4). Tutkimustaan tehdessään Anita on sotkeutunut hämäräperäiseen hiusbisnekseen, ja hankala tilanne kaatuu Norman harteille hänen äitinsä kuoltua.

Norman kerronta tapahtuu pääosin ekstra-heterodiegeettisen kertojan avulla, eli kertoja itse ei kuulu tarinamaailmaan tai osallistu sen tapahtumiin. Kerronta kuitenkin fokalisoituu kertomuksen eri naispuolisten henkilöhahmojen kautta. Poikkeuksen kertojatypologiaan muodostavat Anitan videot, jotka ovat metadiegeettisen tason sisäiskertomuksia. Videoilla Anita puhuu henkilökertojana sekä tekemästään tutkimustyöstä että sen myötä selville saamistaan menneistä tapahtumista, joissa ei itse ole ollut osallisena. Hän siis esiintyy videoilla ekstra-homodiegeettisenä kertojana. (ks. Genette 1980a [1972]; Genette 1980b [1972].) Videot keskeyttävät kerronnan kronologisen etenemisen antaakseen tarkempaa tietoa lukijalle. Tällaiset vaihdokset kerronnassa ovat tunnusmerkkisiä Oksaselle, mutta tyypillisiä myös laajemmin maagisen realismin piirissä (Bowers 2004, 8–9; Kantola 2010; Salin 2013, 375).

Maagiset hiukset ovat *Normassa* ainoa maaginen piirre muutoin realistisessa kerronnassa (Puttonen 2015). Romaanissa tarkastellaan näkyvimmin protagonistin maagisia hiuksia, mutta Anitan tiedonhaun tulosten paljastumisen myötä Norman hiusten maagisuudelle annetaan myös vertailukohteita. Hiusten maagisuus tuodaan esille verrattain hitaasti, sillä vasta toisessa luvussa hiusten maagisuudesta aletaan puhua niin selvästi, ettei lukija voi enää sivuuttaa kummallisia mainintoja hiuksista. Aiempaan kerrontaan nähden kohosteisena¹ käännekohtana on Norman irtisanomisesta kertominen. Kun Norma kuuntelee irtisanomisperusteitaan, hänen ajatuksensa vaeltavat hänen hiustensa hankalaan käytökseen:

Norma Ross myöhästeli jatkuvasti ja varoituksista huolimatta, uhmakas käytös oli selvästi lisääntynyt viime aikoina. Sitä Norman ei käynyt kieltäminen, hän saattoi vain syyttää hiuksiaan, jotka olivat imeneet muiden ahdistusta ja muuttuneet yt-neuvottelujen aikana päivä päivältä jäykemmiksi. Niistä oli tullut vuoroin hankalasti leikattavaa piikkilankaa, vuoroin hamppuköyttä, ne olivat myöhästyttäneet häntä aamuisin, venyttäneet hänen lounastuntejaan ja niiden paino oli kasvanut ikään kuin ne olisivat valmistautuneet puolustamaan häntä sodassa. [– –] Esimies odotti selvästi raivoa, epätasapainoista käytöstä, joka vahvistaisi potkujen perusteita ja helpottaisi hänen oloaan. Norma tunsi hiussuomujensa avautuvan kuin kuumassa suihkussa, mutta kieltäytyi täyttämästä miehen toiveita. (*Norma*, 40.)

Katkelmasta ilmenee, että Norman hiusten maagisiin ominaisuuksiin kuuluvat ainakin hiusten oma tahto (valmistautuminen puolustamaan sodassa) ja erilaiset fyysiset muutokset: hiukset voivat reagoida ympärillä olevien ihmisten tunteisiin (muiden ahdistuksen imeminen) tai osoittaa Norman itsensä tunteita (hiussuomujen avautuminen). Hiusten fyysisten muutosten lisäksi maagisiin

¹ Kohosteisuus tarkoittaa huomion kiinnittymistä yksityiskohtiin joko poikkeavuuden tai ylimääräisen toisteisuuden ja säännönmukaisuuden vuoksi (Tieteen termipankki 2017b). *Norman* tapauksessa kohosteisuus ilmenee erikoisten hiusmainintojen toistumisena ja erikoisuuden vähittäisenä lisääntymisenä, kunnes erikoisuus esitetään luonnollisena.

piirteisiin kuuluu hiusten kasvattajan ”yliherkkyys hiuksille”. Yliherkkyys on eräänlainen kuudes aisti hiuksiin liittyen, sillä sen avulla hiusten kasvattaja kykenee tekemään yliluonnollisen tarkkoja aistihavaintoja muista ihmisistä, kuten tunnistamaan valehtelun tai lähestyvän kuoleman. Maagiset hiukset voivat toimia myös ylimääräisenä raajana. Norma on tottunut piilottelemaan hiuksiaan ja niiden maagisia ominaisuuksia, mutta kertomuksen edetessä Norma ja lukija suhtautuvat hiuksiin hyväksyvämmiin ja läheisemmin.

Norman potkuista kertovan katkelman kohdassa lukijan on todettava, että joko Norman hiukset tai Norman ajatukset omista hiuksistaan ovat epätavalliset. Katkelman tulkinnassa tullaan siis fantastisen kirjallisuuden peruskysymyksen äärelle: onko kyseessä tosi vai illuusio, eli onko kyseessä yliluonnollinen piirre realistisessa kerronnassa vai voidaanko erikoisuus selittää tieteen ja logiikan avulla (Todorov 1975, 24–25). Oksanen itse nimittää haastattelussaan hiuksia maagiseksi (Puttonen 2015), minkä lisäksi tarinassa maagisiin hiuksiin suhtaudutaan epätavallisena, mutta kertomuksen maailmaan luonnollisesti kuuluvana piirteenä. Niinpä keskityn tutkielmassani maagisen realismin mukaiseen tulkintatapaan, vaikka *Normassa* käsitellään aihetasolla esimerkiksi myös mielisairautta ja huumaavien aineiden käyttöä, jotka voisivat selittää hiusten erikoisuutta aistihavaintojen vääristymisen kautta. Hiusten verrattain hitaasti ilmi tuleva maagisuus vakuuttaa lukijan siitä, että maagisuus on erityinen piirre, johon kannattaa kiinnittää huomiota.

Äitinsä kuoleman jälkeen Norma päättää selvittää tarkemmin tämän kuolemaa edeltänyttä toimintaa. Hän hankkiutuu töihin äitinsä työpaikalle kampaamo Tukkataikaan, joka paljastuu eräänlaiseksi kulissiksi Lambertien suvun rikollisjärjestön, ”Lambertien klaanin”, toiminnalle. Klaanin toiminta ulottuu useamman valtion alueelle, ja heidän toimialaansa ovat hiuskauppa sekä Agentuuri Lähteen tarjoama arveluttava sijaisnyttäjätöimintä. Romaanissa siis haetaan kytköstä hiuskaupan ja kohdunvuokrauksen välille yhdistämällä molemmat saman rikollisjärjestön toimintaan, ja erityistä näkökulmaa tuovat Norman maagiset hiukset, jotka pyritään myös kytkemään osaksi tätä kuviota. Keskityn kuitenkin tarkastelussani pääosin hiuksiin ja hiuskauppaan liittyviin kysymyksiin.

Normaa voinee tarkastella myös sukupolviromaanina, sillä siinä kahden suvun tarinat limittyvät toisiinsa useamman sukupolven ajalta. Sukujen väliset kytkökset vaikuttavat myös oman luentani taustalla, mutta ne eivät ole tarkasteluni keskiössä. Rossit (o.s. Naakat) ja Lambertit ovat kietoneet sukujensa kertomukset yhteen, vaikkeivät ne kuljekaani jatkuvasti käsi kädessä. Nämä kaksi sukua vaikuttavat olevan sukupolvien välisen rajan ylittävässä viha-rakkaussuhteessa, jolloin lukijalle herää kysymys siitä, kumpi suku koituu ensin toiselle peruuttamattomaksi tuhoksi. Norman isä – josta on romaanissa vain muutamia mainintoja – oli Lambertien klaanin johtajan Max Lambertin ystävä, minkä lisäksi Anita oli aikanaan läheisissä väleissä Lambertin ensimmäisen

vaimon Helenan kanssa. Sukujen välit viilenevät vuosiksi, mutta romaanin tapahtumiin nähden lähihistoriassa sukujen polut ovat jälleen yhtyneet, kun Anita ryhtyi työskentelemään Helenan lapsen Marionin Tukkataika-kampaamossa. Lamberteilla on rikollisen toiminnan avulla rakennettu laaja imperiumi, johon kuuluu muun muassa hiuskauppaa. Rossin suvun naisilla puolestaan on kannettavanaan maagisten hiusten salaisuus, jota he eivät tahdo paljastaa, ja salaisuutensa turvatakseen he ovat valmiita tuhoamaan Lambertit.

2.2 Keskeisten käsitteiden määrittely

Tutkielmani kolme keskeisintä käsitettä ovat valta, teema ja motiivi. Käsitteet liittyvät tutkielmassani kiinteästi toisiinsa, sillä tarkastelen valtaa teemana, joka ilmenee *Norma*-romaanin hiusmotiivin yhteydessä.

Vallan teemaa on tutkittu erityisesti feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa, jota hyödynnän tutkielmassani. Niinpä on perusteltua määrittellä valta käsitteenä kyseisen teorian valossa. Feministisen kirjallisuudentutkimuksen lähtökohtana on alistetussa asemassa oleva ”toinen”. Toisen käsite viittaa nimensä mukaisesti jostakin toisesta tai poikkeavasta ryhmästä tuotettuun stereotyyppiseen käsitykseen. (ks. Korsisaari 2001, 304–306; Tieteen termipankki 2014a; Tieteen termipankki 2017a.) Feministisen teorian ydinkysymykset kytkeytyvät siis olennaisesti vallan kysymyksiin, sillä alisteista asemaa ei voi olla olemassa ilman hallitsemispyrkimyksiä ja jotakuta käyttämässä valtaa. Kirjallisuudentutkimuksessa valtaa on tarkasteltu erityisesti erilaisten vuorovaikutussuhteiden kautta (ks. Särkkä 2003; Ylönen 1995). Feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa vallan eri ulottuvuuksiksi on nimetty taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen valta. Kun feministiseen kirjallisuudentutkimukseen on yhdistetty psykoanalyttinen ote – teoria, jota käytän itsekkin tutkielmassani – valtaa on tarkasteltu myös psykologisen ulottuvuuden kautta. (Baruch 1991; French 1986a, 150–151.) *Normassa* valta ilmenee erityisesti psykologisen ja taloudellisen ulottuvuuden kautta.

Feministisessä tutkimuksessa on myös jaoteltu valtaa toisistaan eroaviin, mutta osittain keskenään limittyviin, lajeihin: henkilökohtaiseen vapauteen viittaavaan valtaan *johonkin* sekä muiden hallitsemiseen viittaavaan valtaan *yli* (French 1986b, 640–641; vrt. Moin 1990 [1985], 141–143 mukaan Cixous 1977, 483–484). *Norman* kohdalla ilmenee molempia vallan muotoja, sillä ulkopuolisiin liittyvä vallankäyttö ilmenee erityisesti valtana yli, kun taas maagisten hiusten ja hiusten kasvattajan kohdalla valta näkyy myös valtana johonkin. Nykyisessä feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa kiinnostus suuntautuu moniin eri kohteisiin (Korsisaari 2001, 304–306; Tieteen termipankki 2014a), ja vallan tarkastelua on rajattu esimerkiksi väkivallan sekä

sukupuolittuneen tai seksuaalisuuteen liittyvän vallan tarkasteluun alistettujen näkökulmasta (ks. Karkulehto 2013).

Teema on abstrakti käsitys siitä, mitä kirjailija haluaa sanoa teoksen aiheesta, ja teeman voidaan ajatella jakautuvan koko teoksen kattavaan pääteemaan sekä vain teoksen osia koskeviin konkreettisempiin sivuteemoihin (Mäkikalli & Steinby 2013, 64–65). *Norma* kertoo aiheitasolla maagisia hiuksia kasvattavasta naisesta, joka selvittää äitinsä elämän viimeisten päivien tapahtumia sekä etsii omaa paikkaansa elämässä. Teeman tasolla tämä etsintä kytkeytyy vahvasti erilaisten valtasuhteiden hahmottamiseen, ja vallan voikin nostaa teoksen pääteemaksi. Romaanin sivuteemoja voisivat olla esimerkiksi työttömyyden kanssa toimeen tuleminen sekä romanttisten ihmissuhteiden välttely, jotka ovat osa protagonistin elämää. Pää- ja sivuteemat tukevat usein toisiaan (Mäkikalli & Steinby 2013, 65), mikä näkyy myös *Normassa*: sekä työttömyys että romanttiset suhteet voidaan käsittää eri osa-alueiksi, joilla valta ilmenee.

Motiivin käsitettä ei ole onnistuttu määrittelemään kirjallisuudentutkimuksessa täysin yksimielisesti. Toisistaan poikkeaville määritelmille on kuitenkin yhteistä se, että motiivi nähdään fiktiivisen maailman seikkana – tilanteena, tapahtumana, esineenä tai ympäristönä – joka voi toistua samankaltaisena kautta teoksen ja esiintyä myös muissa teoksissa. Motiivin ajatellaan tiivistävän jonkin tapahtuman merkityksen tai ilmentävän fiktiivistä maailmaa erityisellä tavalla. (Mäkikalli & Steinby 2013, 65–67.) Hyödynnän omassa tutkielmassani tätä eri määritelmien jakamaa yhteistä näkemystä, vaikkei se luokaan motiiviin yhtä syvällistä katsausta kuin vain yhden teorian mukaisen määritelmän käyttäminen. *Normassa* (maagiset) hiukset ovat keskeisessä asemassa aiheitasolla, mutta hiukset ovat teoksessa myös erityisempi motiivitason elementti, sillä ne kytkeytyvät erityisen tiiviisti protagonistiin ja heijastavat hänen elämänsä vahvasti.

Hiusmotiivi on kaunokirjallisuudessa esillä myös laajemmin. Esimerkiksi sadut *Tähkääpää* (engl. *Rapunzel*) sekä *Kultakutri ja kolme karhua* ovat monille tuttuja. Niissä hiukset ovat niin keskeisen motiivin asemassa, että hiukset on otettu mukaan sekä satujen henkilöhaamojen että itse kertomusten nimiin. Näihin satuihin luodaan intertekstuaalisia viittauksia myös *Normassa*:

Äiti oli aina metsästännyt naisia, jotka voisivat olla Norman kaltaisia ja hänen kotinsa oli tapetoitu tähkääpäiden kuvilla, hyllyt notkuivat heistä kertovista kirjoista. [– –] Asunto olisi voinut olla mausoleumi menneiden aikojen kultakutreille. (*Norma*, 73.)

Lisäksi romaanissa leikitellään historiallisen fiktion keinoilla lainaamalla todellisia henkilöitä korostamaan hiusmotiivin merkityksellisyyttä kertomuksen maailmassa. Esimerkiksi 1800-luvulla elänyt ja monien taiteilijoiden mallina toiminut Elizabeth Siddal kuvataan Norman kaltaiseksi maagisten hiusten kasvattajaksi (*Norma*, 74). *Normassa* esiintyvää hiusmotiivia siis vahvistetaan

kertomuksen sisällä sekä intertekstuaalisilla viittauksilla muuhun kirjallisuuteen että luomalla (fiktiivisiä) yhteyksiä todellisen maailman henkilöihin ja ilmiöihin. Myös se, että hiukset ovat kertomuksen ainoa maaginen piirre, korostaa hiusten merkittävyyttä ja vahvistaa niiden asemaa motiivina.

2.3 Katsaus tutkimuksen teoriataustaan

Tutkimukseni näkökulmaa rajaavat tutkimussuuntauksina keskeisimmin feministinen ja psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus. Tarkasteluni kohteena oleva *Norma* edellyttää, että nojaan myös maagisen realismin lajiteoriaan. Luon tässä tiiviin katsauksen näihin kolmeen teoriaan. Lisäksi hyödynnän kaikelle kertomuksille käsittelevälle tutkimukselle keskeistä narratologiaa, mutta esittelen sitä vain tarpeellisilta osin muun käsittelyn ohessa.

Feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa kirjallisuutta tarkastellaan naisnäkökulmasta ja pyritään hajottamaan naisia alistavat vallitsevat patriarkaaliset rakenteet. Feministinen kirjallisuudentutkimus on jakautunut kahteen pääsuuntaukseen, angloamerikkalaiseen ja ranskalaiseen feminismiin. (ks. Korsisaari 2001, 304–306; Tieteen termipankki 2014a). Suuntauksille yhteisenä piirteenä on alistetussa asemassa olevasta ”toisesta” kiinnostuminen. Toisen käsitteellä viitataan stereotyyppiseen käsitykseen, joka on tuotettu poikkeavasta ryhmästä (Tieteen termipankki 2017a). Toiseen liittyvä stereotypia tuotetaan valtasuhteessa, jossa stereotypiat voivat joko lujittaa tai heikentää olemassa olevia hierarkioita. Feministisessä tutkimuksessa toiseus määrittyy etenkin sukupuolen kautta: nainen edustaa miehelle toista. (Tieteen termipankki 2017a.) Feministinen kirjallisuudentutkimus tarjoaa nähdäkseni hyviä välineitä *Norman* tarkasteluun, sillä romaanissa alistettujen näkökulmaa tuodaan esille hiuskaupan ja maagisten hiusten sekä näihin kytkeytyvien vallan teemojen kautta. Etenkin maagisten hiusten kasvattajia voisi ajatella ”toisina”, jotka pyritään alistamaan vallitsevien tahojen vallankäytön alle. Feministinen teoria tarjoaa vallan teemojen käsittelyyn tarkempia näkökulmia, joita olen nimennyt luvussa 2.2 määrittellessäni vallan käsitteen.

Psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus hyödyntää Sigmund Freudin (1856–1936) psykologian alalla kehittämää psykoanalyttista teoriaa, jonka keskiössä ovat tiedostamaton sekä viettien ja seksuaalisten halujen merkityksellisyys (Korsisaari 2001, 302–304; Tieteen termipankki 2014c). Halujen ajatellaan perustuvan puutteeseen, sillä niitä ei voida tyydyttää (Helle 2009, 65). Psykoanalyysissa yksilön persoonallisuus jaetaan kolmeen osaan, jotka voidaan esittää osittain toistensa kanssa limittyvien eri mallien avulla. Malleja yhdistellen voidaan ajatella, että persoonallisuus koostuu kolmesta eri tietoisuuden asteesta: tiedostamattoman alueella operoivista idistä ja superegosta sekä esitietoisesta ja tietoisesta alueella toimivasta egosta. Vietit ja torjutut halut

kuuluvat tiedostamattoman idin alueelle, kun taas superego edustaa omaatuntoa sekä tarkkaillen että rangaisten yksilöä, jolloin egon tehtäväksi jää koettaa tasapainotella kahden muun persoonallisuuden osa-alueen sekä ympäristön asettamien vaatimusten välillä. (Haslam 2007, 96–107; Korsisaari 2001, 302–304; Tieteen termipankki 2014c.) Psykoanalyttisessa kirjallisuudentutkimuksessa tiedostamatonta on käsitelty myös feministisessä teoriassa käytössä olevan ”toisen” käsitteen kautta (Tieteen termipankki 2017a). Tukeudun psykoanalyttiseen luentaan tarkastellessani *Norman* maagisia hiuksia suhteessa yksilöön eli hiusten kasvattajaan, sillä nähdäkseni maagisia hiuksia yliluonnollisine ominaisuuksineen voisi tarkastella eräänlaisena hiusten kasvattajan tiedostamattoman idin ilmentymänä.

Psykoanalyysia ja psykoanalyttista kirjallisuudentutkimusta on kritisoitu ja kehitetty laajalti. Sitä on kritisoitu etenkin feministisen kirjallisuudentutkimuksen piirissä naisten alistaisesta asemasta miehiin nähden. Psykoanalyysia on kuitenkin hyödynnetty feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa, ja sen pohjalta on kehitetty skitsoanalyysi, joka horjuttaa länsimaisen kulttuurin perinteisiä näkemyksiä. (Haslam 2007, 110–122; Korsisaari 2001, 302–304; Tieteen termipankki 2014c.) Merkittävimpänä erona psykoanalyysiin nähden on se, että skitsoanalyysissa halun ei ajatella olevan perusluonteeltaan tyydyttymättömissä. Sen sijaan ajatellaan, että halulle pyritään antamaan ”yhteiskuntakriittisiä ja yksilöä vapauttavia mahdollisuuksia”. (Helteen 2009 mukaan Rahkonen 1985.) Feminismin piirissä etenkin ranskalaista suuntausta edustava Hélène Cixous on tarkastellut valtaa psykoanalyysin tavoin yksilösuuntautuneesti (Moi 1990 [1985], 141–143). Feminististä ja psykoanalyttista kirjallisuudentutkimusta on siis yhdistelty aiemmin, joten tutkimussuuntaukset sopivat käytettäväksi rinnakkain myös tässä tutkielmassa.

Maagisen realismin (engl. *magical realism*) lajiteoria painottaa narratiivien kohdalla epätavallisten tai yliluonnollisten tapahtumien esittämistä tavallisena osana materiaalista arkitodellisuutta (Bowers 2004, 13–14, 24–25, 31, 131; Bowersin 2004, 2 mukaan Zamora & Faris 1995, 3). Koska kerronta yhdistelee fantastisia ja realistisia piirteitä (Bowers 2004, 3–6; Tieteen termipankki 2014b), voidaan ajatella, että maaginen realismi sijoittuu tyyliltään realismin ja fantasian välimaastoon²: todellisuus esitetään pääosin realistisesti, mutta sen luonnolliseksi osaksi liitetään joitakin maagisia piirteitä. Realistisuutta luodaan kuvaamalla sellaista todellisuutta, josta lukija voi tunnistaa jonkin nykyisen tai menneen todellisuuden (Bowers 2004, 30). Maagiset piirteet kuitenkin määrittävät kertomuksen maailmassa esiintyviksi yliluonnollisiksi, henkiseksi tai rationaalisen tieteen tavoittamattomissa oleviksi ilmiöiksi, joiden katsotaan olevan luonnollinen osa

² Realistisessa kerronnassa pyritään luomaan tarkka ja uskottava kuvaus tai illuusio todellisesta elämästä, kun taas fantastiset elementit saavat lukijan kyseenalaistamaan sen, voidaanko kertomuksen tapahtumat selittää luonnollisin vai yliluonnollisin keinoin (Bowers 2004, 130–133; Todorov 1975, 24–25).

todellisuutta: tällaisia ilmiöitä voivat olla esimerkiksi kummitukset ja yliluonnolliset kyvyt (ks. Bowers 2004, 20–26).

3 Maagiset hiukset ja valta

Hiusmotiivi ja vallan teema kytkeytyvät *Normassa* tiiviisti yhteen. Tarkastelen tässä luvussa kytköstä kolmesta eri näkökulmasta, jotka ovat maagisten hiusten valta, maagisten hiusten kasvattajan valta sekä maagiset hiukset ulkopuolisten vallankäytön välineenä. Puhun maagisten hiusten kasvattajasta, sillä Norma ei ole ainoa henkilöahmo, jonka maagisista hiuksista romaanissa puhutaan tai jonka maagisia hiuksia tarkastelen. Maagisten hiusten valta voi ilmetä valtana hiusten kasvattajaa tai ulkopuolisia tahoja kohtaan. Maagisten hiusten kasvattajan valta puolestaan käsittää sekä kasvattajan vallan hiuksistaan että hiusten kasvattajalle tuoman valta-aseman tavallisiin ihmisiin nähden. Valta ilmenee maagisten hiusten ja hiusten kasvattajan välillä vallitsevissa suhteissa erityisesti psykologisena valtana, kun taas hiusten kasvattajan valta ulkopuolisiin voidaan nähdä sosiaalisena valtana. Ulkopuolisten vallankäytössä taloudellinen valta on keskeinen syy maagisten hiusten kanssa toimimiselle.

3.1 Maagisten hiusten valta

Maagisten hiusten valta hiusten kasvattajasta ilmenee hiusten omana tahtona, itsenäisenä toimintana ja ominaisuuksina, joita hiusten kasvattaja ei kykene kontrolloimaan tai tulkitsemaan. Tällaisia ominaisuuksia ovat erilaiset fyysiset muutokset hiuksissa aina hiustenkasvusta hiusten itsenäiseen liikkumiseen sekä hiusten välittämät yliluonnollisen tarkat aistimukset. Lisäksi maagisilla hiuksilla on poltettuna huumeenkaltaisia vaikutuksia ja vakavia vieroitusoireita. Maagisten hiusten valtaa voinee pitää henkilökohtaisen tai psykologisen vallan ilmenemismuotona, sillä valta perustuu yhden henkilön – tässä tapauksessa maagisten hiusten ja niiden oman tahdon – persoonallisuuteen ja kykyihin (ks. Baruch 1991; French 1986a, 151).

Maagisten hiusten oma tahto on selvä merkki maagisesta piirteestä realistisessa kerronnassa, sillä vaikka arkitodellisuudessakin voidaan esimerkiksi sanoa hiusten olevan itsepäiset huonona hiuspäivänä, ei niillä kuuluisi olla varsinaista omaa tahtoa (ks. Bowers 2004, 20–22). Anita on huomannut Norman maagisten hiusten oman tahdon jo tyttärensä lapsuudessa: ”Hiuksesi olivat vahvistumassa ja ne olivat alkaneet osoittaa omaa tahtoa. Niiden leikkaaminen vaati voimaa, jos olit sattunut kiukuttelemaan, ja öisin heräilit outoihin painajaisiin.” (*Norma*, 131.) Norman kiukuttelun ja hiustenleikkuun hankaluuden välinen yhteys osoittaa, että hiusten tahto ei ole täysin Norman tahdosta irrallinen, vaan että ne kytkeytyvät toisiinsa. Vielä vahvemmin kytkö näkyy esimerkiksi siinä, että Norman hiusten hävittäminen polttamalla aiheuttaa Normalle itselleen

häkämyrkytykseltä vaikuttavan vahvan pahoinvoinnin (*Norma*, 131). Niinpä maagisten hiusten ja hiusten kasvattajan suhdetta voi tarkastella psykoanalyttisen teorian valossa. Tällöin maagiset hiukset vastaavat itsenäisenä toimijanaan idiä eli tiedostamatonta: ne pyrkivät toteuttamaan mielihyväperiaatteella hiusten kasvattajan viettejä ja tiedostamattomia haluja. Psykoanalyttista tulkintaa tukee myös se, että Anita pitää painajaisia merkinä hiusten omasta tahdosta, sillä psykoanalyysissa unia pidetään yhtenä keskeisenä tiedostamattoman ilmenemiskeinona. (ks. Haslam 2007, 101–103.)

Maagiset hiukset ovat niin kiinteä osa kasvattajaansa, että myös irti leikatut hiukset välittävät aistihavaintoja hiusten kasvattajalle:

Mies otti [Norman leikatut] hiukset laatikosta. Norman vatsassa muljahteli. Turbaanista karannut kiehkura loiveni ja aaltoili ja Norma tunsu miehen kosketuksen selkärangassaan, sen miten tämän sormet kulkivat laatikosta nostettujen hiusten läpi, kampasivat niitä pitkin vedoin. Kun mies kiepautti puntin ranteensa ympärille, oli kuin miehen kämmen olisi laskeutunut Norman niskaan, sormenpäät hänen kaulansa iholle. Se oli harha, järkytyksen tuoma harha, mutta se ei tuntunut kuristavalta, se muistutti hyväilyä. (*Norma*, 143–144.)

Katkelmassa Norma tuntee miehen, Alvarin, kosketuksen hiuksissa kuin hyväilynä. Hän voi reagoida vieraiden ihmisten kosketukseen omissa, irti leikatuissa hiuksissaan myös negatiivisemmin ja saada jopa oksentamiseen johtavia fyysisiä pahoinvointioireita. Tällaisessa tapauksessa irti leikatut hiukset eivät kuitenkaan ole enää osa Normaa itseään: ”Hänen hiuksensa naisen päässä olivat kuolleita, ne eivät tunnistaneet häntä. Ne olivat sulautuneet sen naisen elämään [– –].” (*Norma*, 191–192.) Irti leikattujen hiusten välittämät aistihavainnot kuuluvat nekin maagisen realismin piiriin yliluonnollisena ominaisuutena realistisessa kerronnassa (ks. Bowers 2004, 20–22). Norman reaktioiden erilaisuudesta selviää, että hiukset – tai psykoanalyttisen tulkinnan mukaisesti Norman alitajunta – kokevat eri ihmiset eri tavoin. Alvarin kosketuksen aiheuttama hyväilyn tuntemus vihjaa, että Norman ja Alvarin välillä olisi seksuaalinen jännite. Norman hiuksilla kaunistautuneen naisen kohdalla koettu pahoinvointi puolestaan voisi ilmentää sitä, että maagiset hiukset eivät tahdo olla tekemisissä kenen tahansa kanssa ja ettei Norma alitajuisesti tahdo olla vieraiden ihmisten hyödynnettävänä pelkkänä hiustuottajana.

Irti leikattuja maagisia hiuksia voi käyttää myös huumausaineen tavoin poltettavina piipullisina, mikä sekin on maaginen ominaisuus (ks. Bowers 2004, 20–22). Hiusten polttelu vaikuttaa rauhoittavasti ja auttaa nukahtamaan, minkä lisäksi se kirkastaa ajatuksia. (*Norma*, 131–132, 253.) Poltettavia maagisia hiuksia voi erehtyä luulemaan kannabikseksi, minkä Anita paljastaa

eräällä videoistaan³ kertoessaan ystävästään Helenasta, jolle hän oli lähettänyt Norman hiuksia poltettavaksi:

Alvar oli luullut sen olevan pilveä. Hän kiitti minua ensimmäisistä hatseistaan, virnisti perään ja kysyi, mitä lajiketta olin oikein käyttänyt. Se ei ollut muistuttanut mitään, mihin hän oli myöhemmin törmännyt. (*Norma*, 135.)

Hiusten pitkäaikainen polttelu aiheuttaa kuitenkin vakavia vieroitusoireita ja pakottavan tarpeen saada uusi annos hiuksia poltettavaksi. Tämän vuoksi voisi ajatella, että maagisilla hiuksilla on ylivaltaa ulkopuolisiin tahoihin nähden (ks. French 1986b, 640–641). Maagisten hiusten polttelun sivuvaikutukset ja hälyttävimmät vieroitusoireet voivat ulospäin vaikuttaa skitsofrenian oirehdinnalta, sillä näennäisesti pitkäaikaiskäyttäjän todellisuudentaju hämärtyy ja hän alkaa kuulla ääniä. Videoillaan Anita kuitenkin kertoo, ettei kyse oikeasti ole skitsofreniasta, vaan siitä, että edesmennyt maagisten hiusten kasvattaja ikään kuin valtaa tai riivaa polttelijan mielen ja kehon. Helenan tapauksessa Norman isoisotäti Eva valtaa tämän kehon:

Eva puhui minulle [Anitalle], Helenan kautta. Ensin luulin Helenan kuulevan harhoja. [– –] Helena kuitenkin käyttäytyi kuin joku muu. Edes silmät eivät olleet samat, saati puhenuotti, ja hän nyki hiuksiaan samalla tavalla kuin sinä [Norma] [– –]. Vasta säännöllisten piipullisten myötä tuli tolkkua, äänien sekamelska sai muodon ja Eva pääsi kertomaan Helenan kautta minulle kaiken. (*Norma*, 173–174).

Myös Anita joutuu piipullisten polttelun seurauksena Evan valtaamaksi, ja sitä Norma arvelee lopulta myös äitinsä kuolinsyyksi: että Eva olisi vallannut Anitan kehon ja tyrkännyt tämän raiteille saapuvan metron alle (*Norma*, 265–266). Tämä osoittaa, että vaikka maagiset hiukset voisivat aluksi vaikuttaa polttelijasta omaa toimintaa tehostavalta aineelta tai keinolta hallita omaa kehoaan ja mieltään, lopulta maagiset hiukset saavat tavallisen ihmisen valtaansa ja pahimmassa tapauksessa orjuuttavat tämän vieroitusoireiden kourissa alati seuraavaa annostaan etsiväksi narkomaaniksi, jonka oma persoonallisuus väistyy hiusten vaikutuksen tieltä täysin. Niinpä voinee ajatella, että maagiset hiukset käyttävät välillisesti väkivaltaa hiusten polttelijaa kohtaan muuttamalla tämän narkomaaniksi, joka käyttää väkivaltaa itseään kohtaan epäterveellisillä, riippuvuutta aiheuttavilla elämäntavoillaan (ks. Särkän 2003, 62–64 mukaan Jokinen 2000, 43).

Irti leikatut maagiset hiukset osoittavat siis yhteyden hiusten, niiden kasvattajan ja jopa edesmenneiden maagisten hiusten kasvattajien välillä. Tätä merkittävämpiä maagisia

³ Merkitseen tutkielmassani Anitan videoista otetut sisennetyt lainaukset erilaisella kirjasintyypillä, sillä myös *Normassa* nämä video-osuudet on merkitty erilaisella kirjasimella. Tekstin ulkoasun muutos korostaa videoiden roolia sisäiskertomuksina.

ominaisuuksia ilmentävät kuitenkin yhä kasvavat maagiset hiukset (ks. Bowers 2004, 20–22). Ne reagoivat fyysisillä muutoksilla hiusten kasvattajan omiin tuntemuksiin, hänen ympärillään olevien ihmisten mielialaan ja ulkoisiin olosuhteisiin, kuten vallitsevaan ilmapiiriin. Hiusten kasvattaja ei juurikaan kykene vaikuttamaan näihin hiustensa maagisiin ominaisuuksiin. Maagisten hiusten fyysiset ilmapiiriin ja tunteisiin liittyvät muutokset näkyvät esimerkiksi luvussa 2.1 esittelemässäni katkelmassa, jossa Norma irtisanotaan:

[– –] hän saattoi vain syyttää hiuksiaan, jotka olivat imeneet muiden ahdistusta ja muuttuneet yt-neuvottelujen aikana päivä päivältä jäykemmiksi. Niistä oli tullut vuoroin hankalasti leikattavaa piikkilankaa, vuoroin hamppuköyttä, [– –]. (*Norma*, 40.)

Lainauksesta ilmenee, että muiden ihmisten ahdistus on saanut Norman hiukset muuttumaan olemustaan jäykkyyden ja karheuden suhteen. Norma on saanut myös omien huoliensa ja stressinsä takia kirjaimellisesti harmaita hiuksia (*Norma*, 109). Maagiset hiukset voivat jopa liikehtiä elävän olennon lailla: ”Hiukset olivat alkaneet sähistä jo hississä ja kiskaistuaan turbaanin päästään Norma näki niiden muuttuneen kiemurteleviksi lonkeroiksi.” (*Norma*, 108.) Näkyvin hiusten fyysisistä muutoksista lienee kuitenkin se, että ne kasvavat yli metrin vuorokaudessa ja jatkavat kasvua vielä hiusten kasvattajan kuoleman jälkeenkin ilman, että aika kuluttaisi niitä (*Norma*, 62, 74–75).

Hiukset kasvavat yliluonnollisen nopeasti aina, mutta niiden kasvua voivat kiihdyttää entisestään ihmisen perimmäiset vaistot: eloonjäämis- ja lisääntymisvietti. Vaistot ovat niin syvällä tiedostamattomassa, että niitä voi olla todella vaikeaa hallita. Niinpä psykoanalyttisen tulkinnan valossa voidaan ajatella, että maagiset hiukset saavat kasvattajastaan ylivallan silloin, kun vaistonvarainen toiminta ylittää hiusten kasvattajan tietoisensa tahdon (ks. French 1986b, 640–641).

Eloonjäämisvietti ilmenee maagisten hiusten toiminnassa siten, että hiukset pyrkivät varoittamaan kasvattajaansa uhkaavista tilanteista, joita ei tavallisesti voisi havaita. Hiusten uhkasta antama varoitus voi kuitenkin olla niin epäselvä, ettei Norma osaa tulkita sitä oikein. Norma saa hiuksiltaan selvästi tulkittavia varoitusmerkkejä esimerkiksi silloin, kun Max Lambert hivuttautuu väkisin hänen seuraansa kotimatalla:

Norma ei ymmärtänyt, mitä tämä halusi. Lambertilla ei voinut olla mitään asiaa hänelle, äidin kotoa ei ollut löytynyt vihjeitä, jotka olisivat selittäneet miehen mielenkiinnon häntä kohtaan. Silti hänen hiuksensa kehottivat häntä kiiruhtamaan, ne halusivat pois. [– –]

– Kuten jo sanoin, voisimme jutella näistäkin asioista hieman mukavammissa ympäristössä, Lambert sanoi.

Äänensävy oli tunnusteleva ja Norma säikähti sen vaikutusta. Vaikka kihinä päänahassa muistutti vieressä seisovan miehen olevan uhka, hän halusi kuulla, mitä Lambertilla olisi kerrottavana Reijo Rossista [Norman isä] ja hänen teki mieli tarttua Lambertin tarjoukseen,

tuskin yhdestä lasillisesta olisi haittaa; mutta heti kun ajatus oli vilahtanut hänen päässään, hän tunsi hiusjuurten kiristyvän kuin ne tukistaisivat häntä ja se palautti hänet järkiinsä.

– En halua kuulla isästä mitään. (*Norma*, 43–45.)

Tässä tapauksessa maagiset hiukset eivät hallitse Normaa täysin, sillä Norma osaa tulkita hiustensa muutoksia. Hiukset saavat kuitenkin muutettua Norman mielen Lambertin asian kuuntelusta varoitusmerkeillään – kihinäällä ja tukistuksella – joten katson tämänkin esimerkin osoitukseksi hiusten vallasta kasvattajastaan.

Maagisten hiusten eloonjäämis- ja suojeluvietti on niin vahva, että hiukset voivat toimia myös aktiivisesti itsenäisen raajan tavoin – myös silloin, kun hiusten kasvattaja on tiedottomassa tilassa. Tästä esimerkkinä toimii Anitan referoima tarina Evasta, joka herää aborttionistin vastaanotolla ja huomaa hiustensa suojelleen jopa hänen jälkikasvuun murhaamalla abortin tekoa yrittäneen lääkärin kuristamalla:

Eetterin vaikutus katosi ja Eva havahtui hereille. Hän ei pystynyt liikahtamaan eikä hän ymmärtänyt, mitä oli tapahtunut. Bettyn rauhoittava kädenpuristus oli viimeinen asia, jonka hän muisti. Nyt Bettyä ei näkynyt missään, huoneessa ei ollut ketään, mutta kaikkialla oli tukkaa. Säikähdys siitä, että hän oli paljastunut, katosi kun hän näki tohtorin ja sairaanhoitajan. He makasivat lattialla silmät toljottaen elottomina kattoon. Heidän kaulojensa ympärille oli kietoutunut tukkaa [– –]. (*Norma*, 225.)

Lisääntymisvietti puolestaan näkyy maagisten hiusten toiminnassa, kun hiusten kasvattaja rakastuu tai kun hänellä on edes orastavia tunteita ja kiintymystä vastakkaisen sukupuolen edustajaa kohtaan. Tällöin maagiset hiukset näyttävät rakastumisen käyttäytymisellään:

Mies oli lähdössä Amerikkaan, mahdollisuuksien maahan, ja hän alkoi vikitellä Evaa mukaansa. Ensin Eva ei innostunut. Sitten hän huomasi hiustensa purinan ja niiden makeaksi muuttuneen hajun, ne taipuivat Johannesta kohti kuin tämä olisi tehty rintasokerista ja aaltoilivat kuin olisivat valmiita merimatkaan. (*Norma*, 199.)

Aivan *Norma*-romaanin loppuvaiheilla Norma huomaa samankaltaista käyttäytymistä myös omissa hiuksissaan, kun hän on Alvarin läheisyydessä. Hänen hiuksiinsa sotkeutuu mehiläinen, mikä kertonee hiusten makeasta hajusta, ja hiukset taipuvat Alvaria kohti. (*Norma*, 275–277.) Kun Norma antaa mielihaluilleen periksi ja menee Alvarin kanssa sänkyyn, hänen hiuksensa villiintyvät ja jatkavat kasvamistaan vielä hänen nukahdettuaankin:

Alvarin ääni kuului kaukaa, Norman korvat olivat lukossa, nenä tukossa, lattialla lainehtiva tukka nousi köynnöksinä piirongin jalkoihin, versoi sängynpäädyistä ja aaltoili hänen

ympärillään kuin meriruoho eikä se antanut mitään hälytyksiä, ei ollut tehnyt niin eilenkään, [– –] hänen hiuksensa olivat purisseet ja puskeneet ja kietoutuneet Alvarin käsivarsiin, vaikka niiden oli täytynyt tietää, mitä tapahtuisi, ja nyt ne tiesivät [– –]. Sohvalta lekotteli puntteja ja niistä erotti vieraan sävyn, lemmenpunaisen. Niiden vieressä olivat sakset. Alvar oli leikannut hänen tukkaansa eikä se ollut vastustellut. Se ei ollut hyökännyt Alvarin kimppuun tai tekeytynyt hankalaksi. Se ei ollut herättänyt Normaa [– –]. Hiukset kehräsivät Alvarin kyljessä, hänen kulkukoiran kylkiluissaan, huojuttivat häntä kohti Alvaria, vetivät hänen päätänsä Alvarin kainaloon, [– –]. (*Norma*, 281–283.)

Norma ymmärtää, että jos hän ei noudattaisi pidättäytyvää linjaa Alvarin kanssa, hiusten villiintyminen toistuisi (*Norma*, 302–303). Myös Anita on pelännyt sitä, että Norman hiukset pettäisivät Norman, eli psykoanalyttisen tulkinnan mukaisesti tiedostamattomat vietit saisivat vallan ja Norma kuuntelisi enemmän tunteitaan kuin järkeään:

Enemmän kuin hiustesi hallitsematonta käytöstä pelkään jotain muuta, jotain mitä yksikään nainen ei ole pystynyt vastustamaan: sydämen viettelyksiä. Ennen pitkää kohtaat jonkun, josta haluat muutakin kuin hetkellistä seuraa. Ennen pitkää oma sydämesi pettää sinut kuten se on pettänyt edeltäjäsi. Siksi tämä kaikki on välttämätöntä. Luotan järkeesi, mutta sydämeesi en. (*Norma*, 233.)

Norman ja Anitan ajatukset osoittavat, että maagiset hiukset – psykoanalyttisen tulkinnan mukaan id tai hiusten kasvattajan tiedostamattomat halut – voivat saada ylivaltaa hiusten kasvattajasta niin vahvasti, että kasvattaja ymmärtää omat tekonsa vasta niiden jo tapahduttua (ks. French 1986b, 640–641).

3.2 Maagisten hiusten kasvattajan valta

Maagisten hiusten kasvattaja ei ole ainoastaan hiustensa maagisten ominaisuuksien orja, vaan hän voi myös hyödyntää hiuksiaan tulkitsemalla niiden maagista käyttäytymistä sekä tarkkailemalla ympäristöään hiusten tuoman aistiyliherkkyyden ja hiuksille herkistymisen valossa. Tällaisen toiminnan tulee kuitenkin olla tietoista, jotta sen voi katsoa nimenomaan maagisten hiusten kasvattajan vallankäytöksi. Norma koettaa saada hiuksensa hallintaansa hillitsemällä niiden maagisia ominaisuuksia, eli hän pyrkii saamaan ylivaltaa hiuksiinsa nähden. Toisaalta Norma myös nojaa tietoisesti hiustensa välittämiin tavalliset havainnot ylittäviin aistimuksiin, kun hän tekee tulkintoja muista ihmisistä tai käyttää hiuksiaan keinona tunteidensa hallinnassa. Tällainen maagisten hiusten ominaisuuksiin nojaava toiminta tuo Normalle sosiaalista ylivaltaa tavallisiin ihmisiin nähden. (ks. French 1986b.)

Psykoanalyysin valossa voidaan ajatella, että hiusten kasvattaja on persoonallisuuden osa-alueista kuin ego, joka pyrkii säätelemään idin eli maagisten hiusten haluja, niin kuin egon kuuluukin tehdä. Hiusten maagisten ominaisuuksien kahlitseminen olisi tällöin idin hillintää ja maagisten ominaisuuksien tietoinen hyödyntäminen idin halujen muuttamista sosiaalisesti hyväksyttävään muotoon. (ks. Haslam 2007.) Norma suhtautuu kuitenkin maagisten hiustensa erikoisuuksiin negatiivisesti ja nimittää hiusten ympärille keskittynyttä elämäänsä helvetiksi (*Norma*, 96). Hän pyrkii hillitsemään hiustensa maagisia ominaisuuksia viinin ja hiustenleikkuun avulla: ”Kiharat loivenivat hanaviinilasillisen aikana. Norma laski vielä toisen lasillisen odotellessaan niiden rauhoittumista sen verran, että saksiin kannattaisi tarttua.” (*Norma*, 108.) Norma siis pyrkii turruttamaan maagisten hiusten vaistoja ja sen jälkeen hillitsemään hiustenleikkuulla maagisia ominaisuuksia pitkäkestoisemmin. Tätä voisi pitää väkivaltaan nojaavana ylivaltaisena vallankäyttönä itseä tai oman persoonan tiedostamattomien halujen ilmenemistä kohtaan, sillä alkoholiin turvautuminen hiusten välittämien aistimusten ja tunteiden turruttajana viittaa epäterveellisiin elämäntapoihin. Hiustenleikkuuta voisi puolestaan pitää fyysisenä itsensä vahingoittamisena, sillä hiukset ovat osa Normaa, ja hän haluaa vähentää niiden omaa tahtoa tai hallita sitä toiminnallaan. (ks. French 1986b, 640–641; Särkän 2003, 62–64 mukaan Jokinen 2000, 43.)

Maagisten hiusten leikkaaminen ei kuitenkaan aina ole yritys hallita hiusten maagisuutta, vaan se voi toimia myös tunteiden säätelykeinona hiusten kasvattajalle, sillä vahvat tuntemukset siirtyvät hiuksiin ja hiustenleikkuulla kyseisistä tunteista pääsee eroon:

Norma pudotti taulut lattialle ja käveli niiden yli. Lasi raksahti, niska naksahi ja huono omatunto arkusta unohtuneista kuvista siirtyi tukkaan. Hän tempaisi sakset äidin hyllyltä ja saksittuaan pois hiuksiinsa erittyneen syyllisyytensä alkoi käydä läpi Elizabeth Siddalin ja muiden Rossettin muusien elämäkertoja. Leikkaaminen auttaisi jonkin aikaa, olo oli rauhoittunut, otteet varmat. (*Norma*, 74.)

Norman tuntemukset, tässä tapauksessa syyllisyys, siirtyvät hänen hiuksiinsa, ja hiukset leikkaamalla kyseinen tunne väistyy. Tällaista tunteidensäätelykeinoa voisi verrata siihen, että tietoinen mieli pyrkii painamaan ikävät tuntemukset unohduksiin tiedostamattomaan: tunne siirtyy hiuksiin eli tiedostamattoman idin alueelle, ja kun hiukset leikataan, tunne unohtuu tietoisesta mielestä kokonaan. Tunteiden säätelyn lisäksi Norma käyttää hiustensa havainnoimista apuna myös omien tunteidensa tunnistamisessa: ”[– –] Norma tajusi pelkäävänsä. Hiusjuuret kiemurtelivat kuin madot kuumalla asfaltilla [– –]” (*Norma*, 154). Tällainen yhteys maagisten hiusten ja Norman

tuntemusten välillä osoittaa, että maagisten hiusten ja hiusten kasvattajan tietoisuuksien tai tahtojen välillä todellakin vallitsee yhteys.

Maagisten hiusten kasvattaja voikin hiustensa hallitsemispyrkimysten lisäksi ikään kuin tehdä yhteistyötä hiustensa kanssa ja hyödyntää hiusten maagisia ominaisuuksia ollessaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tällaisen yhteistyömahdollisuuden voisi tulkita vallaksi johonkin, eli henkilökohtaiseksi kyvyksi hyödyntää tai olla hyödyntämättä hiusten maagisia ominaisuuksia (ks. French 1986b, 640–641). Maagiset hiukset tekevät muista ihmisistä vaistomaisesti paljon tarkempia havaintoja kuin tavalliselle ihmiselle olisi mahdollista, sillä ne saavat aikaan ”yliherkkyyden hiuksille” (*Norma*, 283). Havainnot etenevät usein arkisten hajujen tunnistamisesta hyvinkin syväluotaaviin analyysihin havainnoitavan kohteen terveydentilasta ja aikeista, mikä näkyy esimerkiksi Norman Alvarista tekemistä havainnoista heidän ensimmäisellä kunnollisella tapaamisellaan:

Miehen hiusvaha oli TIGI:n Rockaholic Punk Outia, partavesi Burberrya, siitä erottuivat maruna ja seetri. Mies oli juonut eilen, ei kuitenkaan liikaa, syönyt jotain aasialaista, kaffiria, inkivääriä, kanelia, omenoita ja monivitamiinitabletteja reilusti. Jälkiä diatsepiinista, ehkä parin viikon takaa, ei muita lääkkeitä, ei huumeita, ei testosteronivalmisteita. Koira, miehellä oli saksanpaimenkoira. [– –] Silti vaaran tunne ei lähtenyt, se pysyi, ja vaikka se pysyi, miehestä uupui rikollisen haju, dopamiinitasot eivät olleet väkivaltaan taipuvaisen miehen, mikään hänessä ei haissut hulluudelle, hän ei käyttäytynyt sekavasti, hän ei ollut vetämässä kirvestä takkinsa alta. (*Norma*, 142, 144.)

Näin syväluotaava analyysi toisesta henkilöstä saa aikaan muutoksia myös Norman verenkierrossa: ”Kasvot hehkuivat, verenkierto keskittyi päänahkaan ja nenään” (*Norma*, 144). Tällainen verenkierron keskittyminen luo tulkinnan siitä, että Norman nenä ja hiukset työskentelisivät yhdessä ahkerasti yliluonnollisen tarkkojen havaintojen tekemiseksi. Pelkkä vaistomaisten havaintojen tekeminen ei kuitenkaan vielä riitä hiusten kasvattajan vallankäytöksi, vaan havaintojen tekemien tulee olla tietoista ja tarkoituksellista, jotta sen voisi katsoa osoittavan valtaa.

Yksi maagisten hiusten kasvattajan tietoinen tapa käyttää yliluonnollisen tarkkoja havaintoja hyväkseen on käyttää niitä valheenpaljastimen tavoin, kuten Norma tekee keskustellessaan Max Lambertin kanssa. Lambert väittää, että Marion olisi kertonut Anitan olleen viimeisinä päivinään poissaoleva ja surumielinen, ja että Anita olisi jopa pyytänyt Marionia ”katsomaan sinun [Norman] perääsi, jos hänelle tapahtuisi jotakin”. Norma kykenee aistimaan Lambertin ruumiinlämmön kohoamisen ohimoilla ja hiusrajassa, ja tunnistaa miehen sanat sen perusteella valheeksi. (*Norma*, 45–46.) Norma kykenee tunnistamaan valehtelun – sekä monia

muita vuorovaikutustapoja ja ominaisuuksia – lämpötilan aistimisen lisäksi hajusta: ”[–] Norma ei ollut erottanut hänessä aiheen välttelyä, joka tuoksui miltei samalle kuin valehtelu.” (*Norma*, 88.) Maagiset hiukset antavat Normalle jopa keinon lukea hiuksista ”kuolemaa, kasvaimia ja tauteja” (*Norma*, 204). Tätä aistimusta Norma nimittää ”mustaksi vyöryksi”, sillä hän havaitsee kuolevan ihmisen ”pelkkänä mustana pilvenä” ja saa fyysisiä pahoinvointioireita havainnon vuoksi (*Norma*, 102).

Maagisten hiusten kasvattaja kykenee siis tunnistamaan hiuksista hajuja, jotka kertovat huomattavan tarkasti toisten fyysisistä ja psyykkisistä ominaisuuksista tai toiminnoista. Näiden havaintojen hyödyntäminen tuo maagisten hiusten kasvattajalle sosiaalista ylivaltaa tavalliseen ihmiseen nähden, sillä hän saa näistä selville kenties tarkempaa tietoa kuin mitä nämä tahtoisivat itse paljastaa tai mitä nämä itse kykenisivät saamaan omien aistiensa avulla selville (ks. French 1986b, 640–641).

3.3 Maagiset hiukset ulkopuolisten vallankäytön välineenä

Maagiset hiukset liittyvät *Normassa* ulkopuolisten tahojen, eli muiden kuin hiusten kasvattajan ja hiuksien itsensä, vallankäyttöön enimmäkseen keinona hankkia varallisuutta ja taloudellista valtaa itselleen. Tällainen vallankäyttö sopii Frenchin (1986b, 640–641) kuvaukseen vallasta jonkin ylitse, eli valtaan, jonka tavoitteena on hallita toisia jopa yksinvaltaisesti. Jos hiusten maagisuus paljastuisi, hiukset voisivat herättää kiinnostusta niiden lääketieteellisten vaikutusten vuoksi myös altruistisemmin motiivein: hiuksista voitaisiin esimerkiksi etsiä parannuskeinoa toistaiseksi parantumattomille sairauksille.

Anitan tutkimusten mukaan maagisten hiusten kasvattajat ovat kiehtoneet ulkopuolisia tahoja kautta historian. Esimerkiksi Norman isoisotäti Eva Naakka on poseerannut nimettömänä lukuisia valokuvapostikortteja varten hämmästyttävän pitkiä kutreineen, ja näitä kuvia on käytetty vuosikymmenten ajan erilaisten tuotteiden mainostamiseen (*Norma*, 66–67, 72, 69). Evan kuvien hyödyntämisen taustalla ovat siis olleet taloudelliset motiivit: runsaat hiukset ovat edistäneet niiden avulla markkinoitavien tuotteiden myyntiä ja siten tuoneet rahaa markkinoijille. Hiusten kasvattajat itse eivät kuitenkaan ole päässeet nauttimaan tästä varallisuudesta, vaan he ovat lopulta viettäneet ”viimeiset vuotensa erakkoina rapistuvassa kartanossaan, köyhyydessä ja itkien sydänsurujaan” (*Norma*, 129).

Norma on pienestä pitäen kuullut äidiltään sekä kauhutarinoita poikkeavien ihmisten onnettomista kohtaloista että varoituksia siitä, ettei Norman kaltainen poikkeava yksilö voisi luottaa vilpittömään rakkauteen (*Norma*, 129, 226). Romaanin lukija saa vihjauksia poikkeavien epämiellyttävistä kohtaloista ensimmäisiltä sivuilta alkaen, mutta tarkempia tapausesimerkkejä

tarjotaan vasta tarinan myöhemmissä vaiheissa Anitan kuvaamien videoiden sisäiskertomuksissa. Eräällä videoistaan Anita kertoo tiivistetysti kaikki kauhukuvat, jotka voisivat seurata Norman erikoisuuden paljastuessa: näihin lukeutuvat esimerkiksi kauneusteollisuuden tai perinnöllisyystutkijoiden hyödynnettäväksi joutuminen, maagisten hiusten arvaamattomuudesta johtuva vankila- tai mielisairaaluomio sekä friikkiohjelmiin päätyminen (*Norma*, 137). Anita on halunnut saada Norman varomaan kaikkia, jotka voisivat kiinnostua hänestä vain hänen hiustensa ja niistä saatavan hyödyn takia. Lisäksi Anita on varoitellut Normaa myös tämän omista tunteista, jotka voisivat osoittautua petollisiksi. Anita näkeekin *Normassa* hiusten maagisuuden ja niiden mukanaan tuoman vallan samoin kuin French (1986b, 646) näkee vallan: ”[– –] eikä vallan istuimella oleva henkilö voi koskaan olla varma vetääkö toisia puoleensa hänen istuimensa vai hän itse.” Anita on halunnut Norman varovan muita ihmisiä hiustensa takia samasta syystä kuin valtaapitävät: joko Norman hiusten erikoisuus vetäisi ihmisiä puoleensa, tai Norman hiukset tahdottaisiin anastaa häneltä itseltään ja valjastaa ne anastajan omaan käyttöön.

Kauhutarinoiden kertominen varoittavina esimerkkeinä osoittaa, että maagiset hiukset herättäisivät paljastuessaan runsaasti ei-toivottua kiinnostusta, joten Norma on katsonut paremmaksi piilotella hiustensa omituisuutta kaikin mahdollisin tavoin. Paljastumisen pelko ja kauhutarinat ovat kuitenkin tulleet hänen painajaisiinsa, ja hänen kuvitelmissaan siintää lukuisia tapoja tulla muiden hyödyntämäksi: ”Potenssilääkkeet, parannus HI-virukseen. Ne tiesivät miljoona tapaa käyttää mystistä tukkaa, lukemattomia keinoja käyttää naista, joka sitä kantoi.” (*Norma*, 222, 282.) Kun Norman salaisuus selviää Alvarille, tämä vahvistaa kauhukuvat todellisiksi mahdollisuuksiksi kertomalla, että Lambertin asiakkaat tahtoisivat lapsen Norman perimällä hinnasta riippumatta (*Norma*, 285).

Romaanissa keskeisintä maagisista hiuksista kiinnostunutta tahoja edustaakin juuri Lambertien klaani, joka toimii sekä hiuskaupan että sijaissyntytyksen parissa (*Norma*, 79). Näiden alojen takana on halu saada lisää vaikutusvaltaa ja pyrkimys yksinvaltaan liiketoimiensa aloilla (ks. French 1986b, 640–641), minkä Anita ilmaisee seuraavasti:

Lambertit ovat suuruudenhulluja, he haluavat koko maailman ja he ovat valinneet ristiretkelleen oikeat alat. Se joka hallitsee [hius]unelmia, hallitsee naisia. Se joka hallitsee heidän lisääntymiskykyään, hallitsee myös miehiä. Se joka pitää naiset tyytyväisinä, tyydyttää miehetkin ja se joka tohtoroi hius- ja vauvakuumeisia ihmisiä, on heidän kuninkaansa. (*Norma*, 208.)

Anita on päättänyt pelastaa Norman maagisten hiusten mukanaan tuomilta uhkakuvilta, joten hän on ryhtynyt etsimään parannuskeinoa hiusten erikoisuuteen. Etsintäänsä varten hän on tarvinnut

rahaa ja suhteita, jotka hän hankki Lambertien kautta. Anita myi Lambertien omistamaan kampaamo Tukkataikaan Norman hiuksia tältä salaa ukrainalaisina hiuspidennyksinä. Ukrainalaiset hiukset ovat herättäneet Lambertien kiinnostuksen, sillä ne ovat laadultaan muita markkinoilla olevia aitohiuspidennyksiä parempia sekä hiusten käyttäytymisen että niiden vaatiman kemikaalikäsittelyn määrän näkökulmasta (*Norma* 25, 212). Ukrainalaisten hiusten erinomaisen laadun vuoksi niistä maksetaan tavallisia hiuspidennyksiä kalliimpi hinta: ”Viimeinen punttisatsi [ukrainalaisia] meni viidellä tuhannella dollarilla per kilo.” (*Norma*, 35). Ukrainalaisia myymällä voi siis saavuttaa taloudellista valtaa (ks. Baruch 1991; French 1986a, 150–151).

Ukrainalaisia laatuhiuksia yksinoikeudella myymällä Lambertit ovat saaneet etulyöntiaseman muihin hiuskauppaa käyviin nähden, ja Anitan kuoleman aiheuttama logistinen katkos ukrainalaisten hiusten myyntiketjussa aiheuttaa uhan Lambertien liiketoiminnalle. He ovat valmiita ryhtymään jopa sotaan muita hiustoimittajia vastaan taatakseen monopoliasemansa ukrainalaisten myynnissä:

- Kuka ikinä sitä tukkaa jakeleekaan, saa jatkaa yhteistyötä meidän kanssamme. Se on liian hyvää tavaraa jätettäväksi muille, Lambert sanoi.
- Kuulostaa sodalta, Alvar sanoi. [– –] Se on sotaa. (*Norma*, 49.)

Lambertit ovat aiemminkin osallistuneet kansainvälisiin verisiin valtataisteluihin hiusalueista (*Norma*, 48), joten heidän halunsa hallita ukrainalaisina myytyjen Norman hiusten kauppaa lienee ymmärrettävä. Hiusalalla voi tavoitella taloudellista ylivaltaa muihin toimijoihin nähden pitämällä ukrainalaishiukset myynnissä yksinoikeudella (ks. French 1986a, 151; French 1986b, 640–641). French (1986b, 646) toteaa, että ”[– –] koska valta-asema on kadehdittava, muut kunnianhimoiset ihmiset uhkaavat sitä.” Ukrainalaiset hiukset ovatkin taloudellisesti niin houkuttelevaa kauppatavaraa, että ne saavat aikaan jopa klaanin sisäisiä petosaikeita hiusten yksinoikeuden tuoman taloudellisen vallan takia. Esimerkiksi klaanin päämiehen oma tytär Marion suunnittelee pettävänsä sukunsa ja ryhtyvänsä kauppaamaan ukrainalaisia yksin (*Norma*, 164).

Lambertit ovat päättäneet saada ukrainalaisten hiusten välittäjän yhteystiedot selville Anitan kuoleman jälkeen keinolla millä hyvänsä, sillä se tieto tuo valtaa takaamalla mahdollisuuden hankkia taloudellista hyötyä hiuksista jatkossakin. Kun klaanille selviää, että Norma saa ukrainalaisia hiuksia käsiinsä, he yrittävät ensin lahjoa Normaa paljastamaan yhteystiedot: ”Tehdään näin. Sinä autat meitä antamalla yhteystiedot ja saat tulevaisuudessa siivusi kaupoista. [– –] Kaksikymmentä prosenttia.” (*Norma*, 143–144). Lahjontayrityksen voi tulkita pyrkimykseksi hallita palkkion avulla (ks. Ylönen 1995, 36). Kun Norma ei suostu yhteistyöhön, häntä aletaan lahjonnan sijasta kiristää rahalla. Normalle tuodaan näytille Anitan nimikirjoituksella varustettu

lainapaperi, joka osoittaa, että Anita oli lainannut Lambertilta satatuhatta euroa ja tämän pian erääntyvät velat periytyvät Normalle. Hänelle tarjotaan mahdollisuutta kuitata velka maksetuksi antamalla ukrainalaisten yhteystiedot. (*Norma*, 152–156.) Normaa myös uhkaillaan: ”En kehottaisi tutkimaan seuraavia lentoja.” (*Norma*, 154). Kiristys ja uhkailu voidaan katsoa yritykseksi hankkia valtaa pelon kautta (ks. Ylönen 1995, 36). Sekä Norman lahjomis- että kiristysyritykset nojaavat rahaan eli taloudelliseen valtaan. Uhkailu sen sijaan lienee enemmän psykologista vallankäyttöä tai jopa väkivaltaa, sillä Norman saama uhkaus vetoaa hänen itsesuojelu- ja henkiinjäämisvaistoihinsa: vaikei uhkaukseen sisällykään suoraa mainintaa fyysisestä vaarasta, implisiittinen tulkinta jättää Norman mielikuvituksen valtaan, millaisia kamaluuksia hänelle voisi tapahtua, jos hän päättäisi toimia uhkauksen vastaisesti.

Anita kertoo videoillaan aavistelleensa tämänkaltaista menettelyä lainan takaisinperinnässä itsekkin, mutta hän mainitsee tarvinneensa rahaa, jota ei tarvitse maksaa takaisin (*Norma*, 216). Anita on siis alusta saakka suunnitellut pettävänsä lainanantajansa ja kerännyt koko hiusbisneksensä ajan todisteita Lamberteja vastaan heidän toiminnastaan Agentuuri Lähteessä; Lambertit ovat piilottaneet kytköksensä agentuurin toimintaan tarkasti. Agentuuri on Lamberteille organisaatio – yhdenlainen verkosto – joka piilottaa heidän todellisen vallankäyttönsä nimellisen vallan taakse (ks. Ylönen 1995, 34).

Agentuuri Lähteen kautta Lambertit ovat harjoittaneet jo vuosikymmenen ajan kansainvälistä sijaissyntytäjätointia. Agentuurin toiminta vaikuttaa pintapuolisesti moitteettomalta, mutta todellisuudessa agentuuri käyttää naisia häikäilemättä hyväkseen ja laskee heistä saatavaa hyötyä rahassa ihmisarvosta piittaamatta. ”Ajatelkaa nyt, yhden kunnan letin kasvattamiseen menee luoja ties kuinka kauan, mutta yksi raskaus vie vain yhdeksän kuukautta”, Lambert intoilee sijaissyntytysbisneksen helppoutta ja edullisuutta, ”Jos aviomiehet ovat valmiita myymään vaimojensa tukan parillakymmenellä dollarilla, millä hinnalla lähtee kohtu? Ei paljon paskaakaan.” (*Norma*, 238, 287.) Agentuurille naiset ovat työvoimaa ja raaka-ainetta, eikä naisilla itsellään välttämättä ole tähän mitään sanottavaa: esimerkiksi yhdellä agentuurin klinikoista raskaana olevia naisia kahlitaan sänkyihin odottamaan syntymättömien lastensa myymistä (*Norma*, 47).

Lambertien naisruumista hyödyntävä liiketoiminta perustuu hallintaan ja ylivaltaan (ks. French 1986b, 640–641), jotka eivät anna naisille muuta mahdollisuutta kuin kasvattaa myyntituotteita, olipa kyse hiuksista tai lapsesta kohdussa. Anita lienee löytänyt ainakin osittaisen syyn siihen, miksi klaanin miesten liiketoiminta pohjautuu naisruumiin hyödyntämiseen: ”On helpompi käyttää jotakuta joka ei ole samanlainen kuin itse” (*Norma*, 236). Lambertien liiketoiminnassa naiset on siis alistettu ”toisiksi”, joita voidaan hyödyntää näiden erilaisuuden

tähden (ks. Tieteen termipankki 2017a). Erityislaatuisten hiustensa vuoksi Norman voisi nähdä vielä enemmän erilaisena ja siten vielä suuremmalle vaaralle alttiina toisena kuin tähän mennessä klaanin bisnesten kynsiin joutuneet naiset. Tätä käsitystä tukee myös Alvarin kommentti sen jälkeen, kun Norman salaisuus paljastuu tälle: ”Lambertilla on asiakkaita, jotka maksaisivat mitä tahansa lapsesta sinun perimälläsi.” (*Norma*, 285.)

Norma päättää ratkaista Lambertien kanssa uhkaavaksi kärjistyneen tilanteensa käymällä Alvarin kanssa vaihtokauppaa: mies auttaisi häntä katoamaan uuden henkilöllisyyden turvin, ja Norma antaisi tälle äitinsä kuvaamia videoita todistusaineistoksi klaanin laittomasta liiketoiminnasta – eikä hänen tarvitsisi välittää ukrainalaisten yhteystietoja. (*Norma*, 272.) Norma käyttää siis äitinsä keräämää tietoa Lambertien salaisuudesta hyväkseen ja ohjaa huomion siihen säilyttääkseen oman salaisuutensa. Myös tässä yhteydessä tieto toimii palkintona, jonka avulla saavutetaan valtaa – valtaa kadota klaanin ulottumattomiin (ks. Ylönen 1995, 36). Sopimuksen myötä Alvar päätyy usuttamaan muut Lambertien klaanilaiset ja omat perheenjäsenensä toisiaan vastaan tietien tahtoen niin, että sekä Max että Marion tahtovat toisensa hengiltä ja Alvar saa koko klaanin imperiumin haltuunsa (*Norma*, 301–302). Alvarille Norman äidin videot merkitsivät siis keinoa sysätä vallankaappaus käyntiin ja yletä omassa organisaatiossaan korkeimmalle paikalle.

4 Päättäntö

Asetin ensimmäiseksi tutkimuskysymyksekseni sen, millaisia maagisia tai yliluonnollisia ominaisuuksia (Norman) maagisilla hiuksilla on (maagisista ominaisuuksista ks. Bowers 2004). Tarkasteluni perusteella katson hiusten maagisiksi tai yliluonnollisiksi ominaisuuksiksi erilaiset hiusten fyysiset muutokset, joihin kuuluvat hiusten rakenteen muutokset sosiaalisen ympäristön tai hiusten kasvattajan tuntemusten vaikutuksesta, hiusten todella nopea kasvu ja värinmuutokset sekä hiusten liikkuminen raajan tavoin. Lisäksi maagisilla hiuksilla on huumausaineen kaltaisia vaikutuksia, jos niitä polttaa. Maagisilla hiuksilla vaikuttaa olevan oma tahto, joka ei kuitenkaan ole täysin hiusten kasvattajasta irrallinen: tulkitseen maagiset hiukset eräänlaiseksi tiedostamattoman idin ilmentäjäksi, joka kuvastaa hiusten kasvattajan tiedostamattomia haluja ja viettejä (ks. Haslam 2007). Hiusten oma tahto ilmenee etenkin hiusten kasvattajasta riippumattomissa hiusten fyysisissä muutoksissa, ja näiden muutosten taustalla piilevät syyt puolestaan kielivät hiusten ja niiden kasvattajan muodostamasta kokonaisuudesta: hiukset pyrkivät yleensä viestittämään muutoksillaan esimerkiksi uhasta kasvattajalleen. Maagiset hiukset myös tuovat kasvattajalleen yliluonnollisen tarkkoja aistihavaintoja jopa niin tarkasti, että hiusten kasvattaja kykenee haistamaan valehtelun tai aistimaan lähestyvän kuoleman toisissa ihmisissä.

Toinen tutkimuskysymykseni on, kuinka maagiset hiukset kytkeytyvät vallankäyttöön ja kuinka niitä hyödynnetään. Hiuksiin liittyvät valankäyttömahdollisuudet ja niiden hyödyntäminen vaikuttavat useampaan suuntaan. Maagisten hiusten ja hiusten kasvattajan välillä valta vaihtelee sen mukaan, osaako hiusten kasvattaja tulkita hiustensa käytöstä tai kykeneekö hän säätelemään sitä. Jos hiusten kasvattaja ei kykene tulkitsemaan tai säätelemään hiuksiaan, hiukset ovat vallassa. Kun hiusten kasvattaja puolestaan pyrkii hillitsemään hiustensa maagisuutta, hän käyttää valtaa hiuksiinsa nähden. Molemmissa tapauksissa joko maagiset hiukset tai hiusten kasvattaja käyttävät henkilökohtaista psykologista ylivaltaa toisen ylitse, eli pyrkivät hallitsemaan tätä (ks. Baruch 1991; French 1986a & 1986b). Maagisten hiusten ja hiusten kasvattajan suhde voi kuitenkin olla myös tasapainoisempi siten, että maagiset hiukset tuovat hiusten kasvattajalle mahdollisuuden hyödyntää yliluonnollisen tarkkoja aistihavaintoja ja tulkita hiustensa välittämiä viestejä, eli yhteistyö tuo valtaa *johonkin* (ks. French 1986b, 640–641).

Maagisten hiusten ja ulkopuolisten tahojen välillä valta jakautuu pääpiirteissään siten, että ulkopuoliset tahot pyrkivät hankkimaan hiuksien kautta ylivaltaa ja taloudellista hyötyä, mutta mikäli he erehtyvät polttelemaan hiuksia, he saavat niistä niin pahat vieroitusoireet, että hiusten voisi katsoa ottavan vallan. Myös hiusten kasvattajan ja ulkopuolisten tahojen välisissä valtasuhteissa ulkopuolisten tahojen valta liittyy selkeimmin hiuksista saatavaan taloudelliseen hyötyyn, kun taas hiusten kasvattajan valta on enemmän valtaa siitä näkökulmasta, että kasvattaja saa maagisten hiustensa välittämien aistihavaintojensa ansiosta todella tarkkaa tietoa muista ja saa sitä kautta ylivaltaa sosiaalisella tai tiedollisella tasolla. (ks. Baruch 1991; French 1986a & 1986b.)

Mahdollisia jatkotutkimuksen paikkoja voisivat olla *Norma*-romaniin liittyen esimerkiksi vallan sukupuolittuneen jakautumisen tarkastelu tai kerronnan syvempi analysointi etenkin Anitan videoiden sisäiskertomusten funktioiden osalta. Romaania voisi myös tarkastella suhteessa Oksasen aiempaan tuotantoon tai muihin genrensä edustajiin.

Lähteet

Kohdeteksti

Oksanen, Sofi (2015) *Norma*. Helsinki: Like kustannus Oy.

Lähteet

Ahola, Suvu (2015) ”Sofi Oksanen yllättää rikoskirjailijana, mutta Normasta puuttuu kunnan imu.” 24.9.2015 Helsingin Sanomat: Kulttuuri. Saatavilla: <http://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002854645.html> [luettu 11.4.2017].

Baruch, Elaine Hoffman (1991) ”1. Introduction.” Teoksessa Baruch, Elaine Hoffman (1991) *Women, love, and power : literary and psychoanalytic perspectives*. Sivunumeroimaton teos. New York: New York University Press. Saatavilla: EBSCOhost <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1499870> [luettu 2.4.2017].

Bowers, Maggie Ann (2004) *Magic(al) realism*. Lontoo & New York: Routledge.

Cixous, Hélène (1977) ”Entretien avec Françoise van Rossum-Guyon.” *Revue des sciences humaines*, 168, octobre–décembre.

French, Marilyn

— 1986a ”Kolmas luku. Naiset patriarkaatissa.” Teoksessa French, Marilyn (1986) *Vallan tuolla puolen. Nainen, mies ja moraalit*. (*Beyond Power – On women, men and morals*. Suomentanut Kyllikki Villa) s.148–329. Espoo: Weilin + Göös.

— 1986b ”4. Valta” Teoksessa French, Marilyn (1986) *Vallan tuolla puolen. Nainen, mies ja moraalit*. (*Beyond Power – On women, men and morals*. Suomentanut Kyllikki Villa) s.639–648. Espoo: Weilin + Göös.

Genette, Gérard

— (1980a [1972]) ”4 Mood.” Teoksessa *Narrative Discourse (Discours du récit*. Englanniksi kääntänyt Jane E. Lewin.) s. 161–211. New York: Cornell University Press.

— (1980b [1972]) ”5 Voice.” Teoksessa *Narrative Discourse (Discours du récit*. Englanniksi kääntänyt Jane E. Lewin.) s. 212–262. New York: Cornell University Press.

Haapala, Vesa & Sipilä, Juhani (2013) ”Lukijalle.” Teoksessa Haapala, Vesa & Sipilä, Juhani (toim.) (2013) *Kiviaholinna. Suomalainen romaani*, s. 7–19. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy.

Haslam, Nick (2007) ”Psychoanalytic approaches to personality.” Teoksessa Haslam, Nick (2007) *Introduction to personality and intelligence*, s. 96–125. Saatavilla: Dawsonera eBook Collection <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1644380> [luettu 17.4.2017]. Thousand Oaks, CA: Sage.

Helle, Anna (2009) ”4.3. Aikalaisia-sarja Helsingin Sanomissa.” Teoksessa Helle, Anna (2009) *Jäljet sanoissa : jälkistruktuurilistisen kirjallisuuskäsityksen tulo 1980-luvun Suomeen*, s. 63–66. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3672-3> [luettu 11.3.2017].

Jokinen, Arto (2000) *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.

Kantola, Janna (2010) ”Sofi Oksanen.” Teoksessa Kantola, Janna (2010) *Kotimaisia nyk kertojia 8*, s. 85–91. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy.

Karkulehto, Sanna (2013) ”Sukupuoli, seksuaalisuus ja valta nykyproosassa.” Teoksessa Hallila, Mika, Hosialuoma, Yrjö, Karkulehto, Sanna, Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi (toim.) (2013) *Suomen*

nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta, s.109–123. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1390:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Korhonen, Kuisma (2013) ”Sofi Oksasen Puhdistus, kansainvälinen bestseller historian traumaista.” Teoksessa Hallila, Mika, Hosialuoma, Yrjö, Karkulehto, Sanna, Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi (toim.) (2013) *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, s. 271–272. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1390:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Korsisaari, Eva Maria (2001) ”Keskeisiä kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia.” Teoksessa Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) (2001) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Tietolipas 174, s. 290–309. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Moi, Toril (1990 [1985]) ”Valta, ideologia ja politiikka.” Teoksessa Moi, Toril 1990 *Sukupuoli, teksti, valta. Feministinen kirjallisuusteoria (Sexual/textual politics: feminist literary theory)*. Suomentanut Raija Koli s.138–143. Tampere: Vastapaino.

Mäkikalli, Aino & Steinby, Liisa (toim.) (2013) *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: SKS.

Oksanen, Sofi (2017) ”Stalinin lehmät.” Sofioksanen.fi: Kirjat: Stalinin lehmät. Saatavilla: <http://www.sofioksanen.fi/kirjat/stalinin-lehmat/> [luettu 25.1.2017].

Puttonen, Seppo (2015) ”Sofi Oksasen erikoinen Norma.” 24.9.2015 Yle.fi: Kulttuuri: Kirjat. Saatavilla: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/09/24/sofi-oksasen-erikoinen-norma> [luettu 11.12.2016].

Rahkonen, Keijo 1985: ”Gilles Deleuze. Nietzsche on sankari.” Helsingin Sanomat 20.11.1985.

Salin, Sari (2013) ”Prinsessaruttoa Sysi-Suomessa: Ruoka, rakkaus ja äidinkieli Sofi Oksasen romaanissa Stalinin lehmät.” Teoksessa Haapala, Vesa & Sipilä, Juhani (toim.) (2013) *Kiviaholinna. Suomalainen romaani*, s. 373–391. Helsinki: Avain, BTJ Finland Oy.

Schwanck, Iris (2013) ”Kirjallisuutemme maailmalla.” Teoksessa Hallila, Mika, Hosialuoma, Yrjö, Karkulehto, Sanna, Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi (toim.) (2013) *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*, s.262–270. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1390:2. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Särkkä, Maarit (2003) ”5. Valta ja väkivalta *Juoksuhaudantiessä*.” Teoksessa Särkkä, Maarit (2003) *Mies- ja naiskuva Kari Hotakaisen romaanissa Juoksuhaudantie*, s. 56–70. Jyväskylän yliopisto, pro gradu -tutkielma.

Tieteen termipankki

— 2014a ”Feministinen kirjallisuudentutkimus.” 27.3.2014. Saatavilla:

http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:feministinen_kirjallisuudentutkimus [luettu 11.3.2017].

— 2014b ”Maaginen realismi.” 27.5.2014. Saatavilla:

http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:maaginen_realismi [luettu 11.4.2017].

— 2014c ”Psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus.” 19.12.2014. Saatavilla:

http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:psykoanalyttinen_kirjallisuudentutkimus [luettu 11.3.2017].

— 2017a ”Toinen.” 20.1.2017. Saatavilla: <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:toinen> [luettu 13.5.2017].

— 2017b ”Kohosteisuus.” 10.4.2017. Saatavilla:

<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kohosteisuus> [luettu 13.5.2017].

Todorov, Tzvetan (1975) ”Definition of the fantastic.” Teoksessa Todorov, Tzvetan (1975) *The fantastic. A structural approach to a literary genre (Introduction á la littérature fantastique*, kääntänyt Richard Howard.) s.24–40. Ithaca, NY: Cornell Paperbacks, Cornell University Press.

Ylönen, Sirpa (1995) ”4. Valta” Teoksessa Ylönen, Sirpa (1995) *Naiset ja valta Marion Bradleyn romaanissa The Mists of Avalon*, s.33–50. Jyväskylän yliopisto, pro gradu -tutkielma.

Zamora, Lois & Faris, Wendy B. (1995) *Magical realism: theory, history, community*. Durham, NC & Lontoo: Duke University Press.